

Minervan temppelissä Naiset ja lukeminen 1840–60-luvun naisten kirjoittamissa romaaneissa

Charlotta Falkmanin *Nyårsafton*-romaanin (1848) aamiaispöydässä käydään kiihvasta keskustelua romaaneista. Porvaristyttö Natinka lukee ruotsalaisen Sophie von Knorringin romaania *Cousinerna* ja kysyy serkultaan Idalta, onko tämä jo lukenut teoksen. Aamiaisella käyty keskustelu on sijoitettu osaksi päähenkilö Idan siskolleen lähettämää kirjettä:

Då jag inträdde in i rummet, sutto flickorna och läste i hvar sin roman; jag närmade mig Natinka. ”Har du läst Cousinerna?” frågade hon och visade mig titeln.

Nej, svarade jag, men jag läste i en uppsats på någon tidning, straxt efter sedan boken kommit ut, att *den ej skall vara någon nyttig lektyr för unga flickor*. (N 29, kurs. KL.)

Idan ”viattomuus” ja ”pikkukaupunkilaisuus” aiheuttaa hänen serkkutyttöissään säälinsekaista ivanaaurua. Eikö Ida ymmärrä, että lehtikirjoitus on julkaistu romaanin myyntilukujen nostamiseksi? Serkut itse ovat ostaneet kirjan juuri tuon kirjoituksen vuoksi. *Cousinerna*-romaanista alkunsa saanut keskustelu laajenee koskemaan myös muiden kirjailijoiden – Bremerin, Hugon ja Balzacin – romaaneja. Näkökulma pysyy kuitenkin samana: millainen romaani sopii nuoren tytön luettavaksi?

Lukevan naisen kuvaus toistuu naisten 1840–60-luvulla kirjoittamissa romaaneissa ja romaaneista keskustellaan niiden sivuilla innokkaasti. Nämä maamme ensimmäiset romaanit ovat artikkelini ja tekeillä olevan väitöskirjani aineistona.¹ Suomen ensimmäisen romaanin *Murgrönan* kirjoitti vuonna

¹ Artikkelissa tutkimuskohteenani ovat Charlotta Falkmanin romaanit *En Prestgård i N-d* (1847), *Nyårsafton* (1848) ja *Leonna, en skildring ur lifvet* (1854) sekä Marie Linderin romaani *En qvinna af vår tid* (1867), joissa naisten lukemisella ja romaanikeskusteluilla on keskeinen osuus. Aineistossa ovat mukana myös Wendla Randelin romaani *Den Fallna* (1848) ja Fredrika

1840 Fredrika Wilhelmina Carstens, ja häntä seurasi joukko muita naiskirjailijoita. Romaani muotoutuikin maassamme alkuvaiheessa pitkälti naisten käsissä: suurin osa sekä kirjoittajista että lukijoista oli naisia. Naisten kirjoittamat romaanit sijoittuvat yksityiseen perhepiiriin. Varhaiset naiskirjailijat toivat maahamme 1700-luvun Euroopassa voittokulkunsa aloittaneen romaani-muodon, jota muualla maailmassa on määritelty mm. käsittein *domestic fiction* (Armstrong 1987) tai *familjeroman* (Arping 2001). Tämän muodon sisällä naiskirjailijat käsitelivät naisen asemaa yhteiskunnassa, tyttöjen kasvatusta ja koulutusta, avioliiton ja kodin merkitystä – osallistuivat yhteiskunnassa käytyyn keskusteluun fiktion keinoin. Lajin feminiinisyyteen reagoi myös samanaikaisesti romaanikirjallisuuden kanssa muotoutuva kirjallisuuskritiikki. Niin Suomen kuin Ruotsinkin kritiikeissä valiteltiin naisten anastavan romaanilajin kokonaan itselleen ja pelättiin, että naiset olivat tuotteliaisuudellaan pilanneet koko kaunokirjallisuuden tekemällä sen vastenmieliseksi todellisille kirjallisille kyvyille, miehille (ks. Hatavara 2001, 77).

Kirjallisuus ei ole ainoa taiteen laji, jota romaaneissa käsitellään. Taiteen alueista ovat edustettuina lisäksi musiikki, teatteri ja kuvataide. Romaanien porvaristytöt ja -naiset soittavat, lukevat ja näyttelevät, muutama harva myös piirtää ja kirjoittaa.² Koska romaanit sijoittuvat porvarilliseen, osin aateliseen elämämpiiriin, taiteiden harrastaminen on mitä luontevin kuvauksen kohde, joka kytkee romaanit ajan todellisuuteen. Lukeminen, soittaminen ja piirtäminen olivat keskeinen osa porvaristytöjen kasvatusta. Taiteiden harrastaminen on kytköksissä sosiaalisen aseman myötä myös joutilaaseen aikaan, jota porvaristytöillä tavallisesti oli. Mutta representaatioilla, tässä tapauksessa romaanien naiskuvilla, ei kuvata vain olemassa olevaa todellisuutta – sitä historiallista tosiseikkaa, että porvaristytöt lukivat ja harrastivat taiteita. Representaatio on myös uudelleen merkityksellistämistä, esittämistä uudelleen ja toisin. Se, että naiset romaaneissa kuvataan lukemassa romaaneja, ei ole (pelkästään) todellisuuden heijastumaa vaan myös keino tuottaa naiskuvaa ja *kokeilla* tuon kuvan rajoja, antaa sille uusia merkityksiä.³

Romaanikeskusteluilla on romaanien kokonaisuudessa useitakin eri funktioita. Ne kertovat henkilöhaamojen maailmankatsomuksista ja niiden välisistä eroista, ne yhdistävät rakastavaisia – tosin tässä funktiossa romaaneissa

Wilhelmina Carstensin romaani *Murgrönan* (1840). Fredrika Runebergin historiallisissa romaaneissa *Fru Catharina Boije och hennes döttrar* (1858) ja *Sigrid Liljeholm* (1862) romaaneista ei muiden teosten tapaan keskustella.

² Taideteema ilmenee tarkastelemiemi romaanien motiiveissa. Taiteilijuus romaanin keskeisenä teemana ilmaantuu maamme kirjallisuuteen vasta taiteilijaromaanin myötä 1800-luvun lopulla. Suomalaisesta taiteilijaromaanista ks. artikkelikokoelma *Pakeneva keskipiste* (1992).

³ Representaation käsite on noussut keskeiseksi viime vuosien kulttuurintutkimuksessa. Stuart Hallia seurailien määrittelen representaation merkityksen tuottamiseksi kielen avulla, keinoksi yhdistää merkitys ja kieli kulttuuriin. Sana representaatio viittaa sekä esittämiseen että edustavuuteen: merkit ja kuvat voivat esittää mutta myös edustaa jotakin. (Hall 1997, 15–16, 24–26.)

toimii useammin musiikki – ja niiden avulla määritellään porvaristyytöille sopivaa kirjallisuutta ja lukutapaa. Ennen muuta ne ovat naiskirjailijoiden keino ottaa osaa romaanista käytyyn keskusteluun, joka lehdistössä oli miesten, kuten J. V. Snellmanin, Z. Topeliuksen ja suomenkielisellä puolella mm. Pietari Hannikaisen, käsissä.⁴ Romaanikirjallisuus oli osa hahmottomassa olevaa sukupuolittunutta julkisuutta. Samaan aikaan, kun naiset pitkälti ottivat haltuunsa romaanimuodon, miehet hallitsivat lehdistöä ja kritiikkiä. (Hatavara 2001, 70.) Naisten väyläksi osallistua keskusteluun muotoutui fiktio.

Artikkelissani keskityn siihen, miten naisten ja lukemisen suhdetta romaaneissa määritellään. Millaista kirjallisuutta porvaristyyttöjen tulisi lukea ja miksi? Entä mitä kirjallisuutta on syytä varoa ja miksi? Mitä on tiukan naislukijuuden määrittelyn taustalla? Artikkelissani on kyse kolmenlaisesta lukijuudesta: ensinnä romaanien lukevista naisista (representaatioista), toiseksi historiallisista aikalaislukijoista ja kolmanneksi tekstin sisäisestä lukijasta, lukijapositiona, joita romaaneissa tuotetaan.

Tekstin sisäistä lukijaa on lukijatutkimuksessa pyritty jäsentämään melkoisella käsitelmäärällä sisäislukijasta implisiittiseen lukijaan (ks. Alanko 2001, 216–228). Artikkelissani tarkoitan sillä tekstissä konstruoitua lukijaa erotukseksi empiirisistä, todellisista lukijoista. Keskeisimmän ovat kuitenkin esillä lukevien naisten representaatiot ja niiden kautta tapahtuva naislukijuuden ja naiseuden määrittely kontekstissaan, osana lukemisesta, sen vaaroista ja hyödyistä, käytyä keskustelua. Artikkelini tuo myös lisää tietoa 1800-luvun romaani keskustelusta, jota eivät suinkaan käyneet vain miehet lehdistössä vaan myös naiset romaanien sivuilla.⁵ Lähtökohtanani on kontekstualisoiva käsitys romaanista puheenvuorona ajan keskustelussa ja käsitysten ja käsitteiden – kuten nainen – tuottajana.

Romaanin himo ja kauhistus

Suomen säätyläistö⁶ alkoi lukea romaaneja 1700-luvun lopulta lähtien. Romaanin tulo on kytkettävissä 1700-luvun loppupuolen suureen yleiseurooppalaiseen lukemiskulttuurin murrokseen, jossa siirryttiin samojen tekstien tois-

⁴ 1800-luvun lehdistössä käydystä romaani keskustelusta ks. esim. Itonen 1999 ja Hatavara 2001. Käytössäni on ollut myös Heidi Grönstrandin artikkelikäsitelmä ”Suometar suomenkielisen romaanin puolestapuhujana”.

⁵ Uusimmassa kirjallisuushistoriassa naiskirjailijat jätetään täysin vaille huomiota pohdittaessa kirjallisuusinstituution syntyä ja 1800-luvun puolivälin romaani keskustelua (Grönstrand 2000, 43; Hypén 2000, 284).

⁶ Historioitsijoista sekä Kaarlo Wirilander että Kai Häggman käyttävät *säätyläistön* ja *sivistyneistön* käsitteitä hahmottaessaan 1800-luvun muuttuvaa tilannetta sääty-yhteiskunnasta kohti kansalaisyhteiskuntaa. Säätyläistöillä he tarkoittavat sekä aatelista että aatelitonta herrasväkeä, josta 1800-luvun kuluessa alettiin yhä yleisemmin käyttää sivistyneistön käsitettä. (Häggman 1994, 25–26.)

tuvasta, rituaalinomaisesta lukemisesta aina uusien tekstien – sanomalehtien, matkakirjallisuuden ja erityisesti romaanien – lukemiseen. Tämä lukemisen vallankumous oli porvarillinen ilmiö, joka toistaiseksi kosketti vain pientä ihmisjoukkoa, sillä suuret kansanjoukot alkoivat lukea kaunokirjallisuutta vasta 1800-luvun lopulla. Uuden lukutavan hurmoksellista luonnetta aikalaiset kuvasivat sairauden kaltaisina nimityksin ”lukuvimma”, ”lukunälkä” tai ”romaanihimo”. Romaanit olivat jotakin, jota yhtä aikaa pelättiin ja himoittiin. Lukemisen vaarana pidettiin sen hullaannuttavaa vaikutusta, jopa sen aiheuttamia fyysisiä sairauksia ja kaaosta: vääränlaisen lukemisen pelättiin johtavan yhteiskunnan perusteiden horjumiseen. Lukuvimmaa pidettiin paitsi kansainvälisenä myös tarttuvana, ja suurimpana pelkona oli sen siirtyminen uusiin ihmisryhmiin, naisiin ja kansaan. (Mäkinen 1999, 163–165, 177.)

Erityisesti naisten liiallinen lukeminen koettiin uhkana. Uhattuna oli naisen kulttuurisesti määritelty rooli kodin hengettärenä, äitinä ja vaimona, jolle syvempi kirjallinen tietämys oli turhaa. Naiset toki saivat lukea, mutta mielellään tietynlaista kirjallisuutta ja tietyn määrän. Liiallisen lukemisen pelättiin johtavan kotoisten ja sitä myötä yhteiskunnallisten velvollisuuksien laiminlyöntiin. Oikein valittu kirjallisuus sitä vastoin teki naisista parempia kasvatattajia lapsilleen – ja kiinnostavampaa seuraa miehilleen. (Norrback 1999, 172.) Romaanien vaarallisuutta erityisesti todellisuudentajun heikentäjinä korostettiin. Kun mielikuvituksen voima luo uuden maailman, lukijan silmät häikäistyvät ja järki tukahtuu. (Mäkinen 1997, 102–103.)

Romaanien lukeminen kuului nimenomaan porvarisnaisten elämään. Tämä tuodaan Charlotta Falkmanin *En prestgård i N-d* -romaanissa esiin rakentamalla eroa arjessa ja sen askareissa kiinni olevan maalaistytön ja turhuuteen taipuvaisen porvarisnaisen välillä. Paroni Y*, yksi teoksen sivuhenkilöistä, toteaa romaanissa vaimolleen, etteivät reippaan suomalaisen maalaistytön päätä toki täytä ”kaikki nuo ah ja oh-huokaukset, jotka kummittelevat teidän ajatussianne, teidän, jotka luette La Fontainen romaaneja”. (P 45.) Repliikki on kriittinen joutilaita porvarisnaisia kohtaan, jotka Flaubertin Emma Bovaryn tapaan täyttävät aikansa romaanien luvulla ja elävät niiden haavemaailmoissa. Se tuo myös tiiviissä muodossa esiin romaanin porvarillisen luonteen ja sivistyneistön stereotyyppisen käsityksen kansasta. Lisäksi se kertoo saksalaisen ns. perheromaanin, erityisesti August Lafontainen tuotannon, 1700-luvun lopulla alkaneesta suosiosta. J. V. Snellman kutsui 1700–1800-luvun vaihdetta ”Lafontainen aikakaudeksi” ja muisteli sitä kaihoten. (Mäkinen 1999, 167.)

Arkipäivän kuvauksia

Mutta takaisin *Nyårsafton*-romaanin aamiaispöytään ja keskusteluun romaaneista. Serkkutyttöjen selvittyä ivanaurustaan keskusteluun otetaan mukaan

Ferdinand, joka on salaa rakastunut hyveelliseen ja sivistyneeseen Idaan. Keskustelun yksi funktio onkin nostaa Ida hyvään valoon Ferdinandin silmissä, minkä Ida kirjeessään toteaaakin tapahtuneen. Ferdinand kieltää vastoin yleis-
tä luuloa olevansa mikään romaanien halveksija, mutta ei voi ymmärtää sitä, että nuoret naiset lukevat Victor Hugon ja Honoré de Balzacin kaltaisia kirjailijoita. Samalla hän tulee erotelleeksi ja arvottaneeksi kaksi naislukijatyyppiä, huvikseen ja hyödykseen lukevan:

– – men att unga damer, antingen de läsa för sitt nöje, eller det som bättre vore, för att odla sina begrepp och samla någon människokänedom, kunnna uthärda samt till och med föredraga en Victor Hugos och Balzacs skapelser, det begriper jag icke! Ni torde erinda eder, att det var mina anmärkningar mot dessa författare, som ådrog mig beskyllningen att vara romanföraktare. (N 30–31, kurs. KL.)

Tämänkaltaisesta kirjallisuudesta on Ferdinandin ironisen huomautuksen mukaan vain yksi hyöty: sitä lukevat nuoret naiset eivät tule koskaan kärsimään heikoista hermoista, sillä kauhukuvausten luulisi karaisevan heitä. Keskustelussa tehdään romaanikirjallisuuden sisällä vastakkainasettelu suhteessa naislukijoihin. Fredrika Bremer sopii naisille, von Knorringin *Cousinerna* ja Hugon ja Balzacin ”luomukset” sen sijaan eivät. Epäilyttävää nuorten naislukijoiden kannalta ovat Hugon ja Balzacin kauhukuvaukset. *Cousinerna*-romaanin epäilyttävyys taas saattaa viitata polemiikkiin, joka romaanin ilmestyttyä heräsi. Romaani oli kirjailijan esikoinen ja – mikä tärkeintä – ensimmäinen romaani, joka seurasi Fredrika Bremerin esikoisteosta. Odotukset olivat korkealla. Kritiikin mukaan romaani ei kuitenkaan saavuttanut Bremerin tasoa. Sen kirjoittajaa syytettiin puuttuvasta moraalista ja naishahmojen rajojen ylityksestä, koska avioliitto ei romaanin naishahmolle ole suurin maanpäällinen onni. (Arping 2001, 38–39.)

Kaikkia romaaneja Ferdinand ei kuitenkaan halveksi. Häntä miellyttävät ”arkipäivän kuvaukset” (”teckningar från hvardagslifvet”). Vain niissä toteutuu Ferdinandin esittämä näkemys kirjallisuudesta. Hänen mukaansa kirjallisuuden tulee kehittää ihmisen sydäntä ja sielua ja kuvata todentuntuksia hahmoja. ”Arkipäivän kuvaukset” on viittaus Bremerin teossarjallaan *Teckningar utur Hvardagslifvet* (1829–1831) aloittamaan lajityyppiin, joka 1830-luvun Ruotsissa valloitti painokoneita. Tämän kodin arkipäivään keskittyvän romaanin ottivat Bremerin johdolla haltuunsa naiset. Romaanilaji kaupallistui ja feminiinistyi yhtä aikaa. Bremerin romaani *Famillen H***⁷* oli valtava menestys. Åsa Arpingin mukaan Bremer valloitti romaanillaan yksityisen ja arkipäiväisen, sen, jota perinteisesti pidettiin naisten toiminta-alueena. Bremeristä ja hänen lanseeraamastaan lajityypistä tehtiin nopeasti esteettinen

⁷ Romaani on suomennettu nimellä *Kuvauksia jokapäiväisestä elämästä. Perhe* (1882). Suom. Theodolinda Hahnsson.

konventio, naisellisen kirjoittamisen normi, jota seuraajien oli hankala ylittää. (Arping 2001, 28–34.)

Ferdinandin arvostama lajityyppi on sama, jota Charlotta Falkman itse totesi J. L. Runebergille lähettämässään kirjeessä arvostavansa:

Nu utkom det första af ”Teckningar ur Hvardagslifvet”. Jag fann detta vara den genre, ute hvilken jag velat vända mig, om jag haft tid, och erforderliga kunskaper och sett någon utväg att sedan få det i dags ljuset; men det förra felades mig och att försöka det senare, var jag för blyg. (Falkman 31.5.1841.)

Fredrika Bremer toimii tietynlaisena vedenjakajana aineistoni romaaneissa. Charlotta Falkmanille hän on omakohtainen ihanne, jota hänen romaaninsa esimerkilliset hahmot arvostavat. Wendla Randelinin *Den Fallna* -romaanissa luetaan ”rakastetun kirjailijattaren” *Hemmet*-romaania (”denna vackra målning ur hvardagslifvet”), ja katkelma tästä Bremerin romaanista on otettu romaanin alkuluvun motoksi.⁸ Sen sijaan Fredrika Wilhelmina Carstensin *Murgönan*-romaanissa arkipäivän kuvauksiin tehdään ero heti romaanin alussa toteamalla, että lukijan on tältä romaanilta turha odottaa mitään yhtäläisyyksiä ”jäljittelemättömän arkielämän” kanssa (ks. Grönstrand 2001, 24). Fredrika Runeberg kirjoittaa *Teckningar och drömmar* -teoksessaan (1982/1861, 88–89)⁹ ajasta, jolloin ”nimi Fredrika Bremer kaikui kahdessa maanosassa”, ja ajasta, jolloin Bremerin nimi ”mainittiin melkein vain pilkattavaksi”. Tällä Runeberg viittaa mitä ilmeisimmin koko arkipäivän kuvauksen arvostuksen laskuun. Marie Linderin *En qvinna af vår tid* -romaanissa (1867) ”arkipäivän proosaan” taas viitataan lajityyppinä, jota romaanin päähenkilö Lucy Suffridge ei arvosta. Hän lukee muiden romaanien naispäähenkilöistä poiketen antiikin klassikoita, kuten Vergiliuksen *Aeneis*-eeposta¹⁰. Näitä Lucy lukee mieluiten vanhalla kappelin muotoiseksi rakennetulla kaivolla, jonka vettä on muinoin pidetty pyhänä. Mielipaikkaansa Lucy nimittää Minerva-salongiksi, koska siellä oleskellessaan hän tuntee olevansa viisaimmillaan.¹¹

Minervan salonkiin, kaiken arkisuuden yläpuolelle, on sijoitettu hupaisa kohtaus, jossa Lucy hätistelee tiehensä epämieluisaa kosijaa todeten, ettei hän Vergilius kädessään ja Troijan piirityksestä lukiessaan ole lainkaan kiinnostunut mistään arkipäivän romaanin sivusta: ”I Minervas tempel, med Virgilius i handen är jag bra litet disponerad för ett blad ur en hvardagsroman.” (Q 104.) Vastakkain asetetaan antiikin klassikot ja arkipäivän romaani. Toisaalla ro-

⁸ *Hemmet eller Familje-sorger och fröjder* I–IV (1839). Suom. *Koti eli Perhesuruja ja -iloja*. Suom. A–a (1909).

⁹ J. V. Snellman julkaisi *Teckningar och drömmar* -teokseen koottuja ”satuparaabeleita”, lyhyitä naiskuvii keskittyviä kertomuksia, *Litteraturbladissaan* vuodesta 1856. Fredrika Bremer mainitaan kertomuksessa ”Tre som flyttade till Sverige”.

¹⁰ Romaanissa nimet ovat muodossa Virgilius ja *Eneiden*-eepos.

¹¹ Minerva on roomalaisessa mytologiassa viisauden ja käsityön jumalatar, jolle perustettiin useita temppeleitä – tunnetuin näistä toimi (207 eKr. eteenpäin) kirjailijoiden ja näyttelijöiden ammattikunnan kokouspaikkana (Castrén ja Pietilä-Castrén 2000, 344).

maanissa arkipäivän kuvaus kytketään naisen kotoisiin velvollisuuksiin, eikä mitenkään ylentävässä mielessä. Arkipäivän proosa Lucyn ymmärtämässä mielessä ei sopsisikaan Linderin romaanin tarkoituksiin eikä sen loppuun, jossa avioliitto naisen elämän päämääränä kyseenalaistetaan. Linder itse kääntyykin mieluummin mm. gotiikan puoleen. Aikaa Bremerin esikoisesta on kulunut lähes neljäkymmentä vuotta ja kirjallisuuden ihanteet muuttuneet.¹² Arkipäivän proosasta nauttikoot päähenkilö Lucyn mukaan ne onnettomat, joiden siivet on katkaistu:

Det finnes menniskor, hvilkas själar sakna vingar; det finnes andra olyckliga, hvilka genom uppfostran och ogynnsamma förhållanden fått sina vingar afklippta, må de trifvas inom den *hvardagliga prosans* sfer, må de tala om qvinnans pligt att inskränka användandet af sina gåfvor till den husliga trefnaden. Jag högaktar dem; men skall väl deras dygd falla som en förbannelse öfver dem, hvilka uppfatta lifvet annorlunda, och hvilkas hjertan förmå sträcka sin kärlek längre utåt? (Q 126, kurs. KL.)

Lukijuuden määrittely: huviksi vai hyödyksi?

Lukijatyypit erotellaan *Nyårsafton*-romaanin tapaan huvikseen ja hyödykseen lukeviin myös Charlotta Falkmanin romaanissa *En prestgård i N-d*. Siinä kahden lukijatyypin erotteluun liittyy metafiktiivistä konventioilla leikittelyä.¹³ Suunnilleen romaanin puolivälissä vietetään pääparin, Loviisan ja Walterin, häitä maalaispappilassa. Monikon ensimmäisessä muodossa esiintyvä kertoja toteaa, että romaanin voisi tietysti lopettaa onnellisesti häihin, hyvin yleiseen ns. kosintajuonen loppuun. Mutta, koska ”lukijat ja lukijattaret” ovat erilaisia, kertoja tarjoaa lukijoilleen kaksi vaihtoehtoista loppua, jotka hän kytkee eri lukijatyyppeihin. Hän pyytää huvikseen lukevia lopettamaan romaanin kesken, jolloin loppu jää ”onnelliseksi” (eli päättyy häihin). Niiden taas, jotka lukevat oppiakseen, kannattaa jatkaa eteenpäin nähdäkseen, miten ”sato riippuu siemenen laadusta”:

Wi gjorde kanhända bäst i att sluta vår lilla novell under så goda auspiciér ... men, ”så många hufvuden, så många finnen”, säger ett gammalt ordspråk; detta gäller äfwen om läsare och läsarinneor.

Derföre bedja wi dem, som endast och allenast läsa för sitt nöje, och alltid önska ett godt och muntert slut på hvad de läsa, det will säga: med ett

¹² Arkipäivän romaani koki yhtä nopean nousun kuin laskunkin Ruotsissa. Arvonalemmus seurasi jo 1840-luvulla, jolloin kriitikot alkoivat vaatia kirjallisuudelta ”tärkeämpiä” aiheita kuin rakkaus ja perhe. (Arping 2001, 44–45; Hatavara 2001, 85–92.)

¹³ Naiskirjailijoista erityisesti Charlotta Falkman tuo eksplisiittisesti esiin kirjallisten konventioiden tuntemustaan. Hänen teoksissaan on useita kohtia, joissa kertoja leikittelee kerronnan rakenteilla – loppuratkaisuilla, juonikuviolla, tavalla rakentaa henkilöahamoja – ja kommentoi näitä. Itse asiassa konventioilla leikittely on myös itsessään konventio: lukijaa tuli muistuttaa siitä, että hän lukee fiktiota. Tästä huomiosta kiitän Päivi Lappalaista.

eller par bröllop, och der de unga paren förswinna från skådeplatsen under smekmånadens sälla period, – att nu anse berättelsen wara slutad.

De åter, som läsa för nyttan, i det de reflektera öfwer menniskorna och lifvet, och som wilja betrakta huru skörden beror på utsådet's godhet, hänwisa wi till följande blad. (P 73–74, kurs. KL.)

Mitä nämä erilaiset lukijat sitten saavat? Huvikseen lukevat saavat ”onnellisen” lopun ja häät. Oppiakseen lukevat taas saavat lopun, jota ei millään muotoa voi kutsua onnelliseksi: pääparin avioliitto epäonnistuu, Loviisa kuolee ja Walter menettää järkensä. Lukija *oppii*, miten huono siemen – Loviisan ja Walterin kelvoton kasvatus, kummankin ulkomaisilta tuttaviltaan saamat huonot vaikutteet ja suunniteltu avioliitto – tuottaa huonon sadon.

Kaksi mahdollista loppua romaanilleen antaessaan kirjailija kommentoi samalla ajan kirjallisuudessa yleistä häihin päättyvää kosintajuontaa. Onnelliseen loppuun päättävät romaanissa lukemisensa lukijat, jotka selkeästi lukevat ”väärin” – huvikseen. Onnellinen loppu ei siis välttämättä olekaan se paras loppu vaan kyseenalaistuu: jos haluat lukea ihanteen mukaisesti oppiaksesi, saat osaksesi melko onnettoman lopun. Naiskuvan kannalta kiintoisaa on, että ironisoitu ”hyvä ja hilpeä loppu – – tahtoo sanoa: yhdet tai kahdet häät” on romaanin loppuista se, jota suositellaan ”väärin” lukevalle. Tarkoitus ei kuitenkaan tämän nimenomaisen romaanin kohdalla ole avioliiton kyseenalaistaminen vaan lukemisen hyödyn korostaminen. Hyödykseen lukeva oppii, miten naisen ei pidä avioliitossa käyttäytyä – Loviisa laiminlyö miestään ja kotoisia velvollisuuksia ja istuu nenä kiinni kirjassa. Hän oppii, miten huono siemen tuottaa huonon sadon.

Mitä porvaristytöjen sitten oli hyödyllistä lukea? *Leonna*-romaanissa (L 99–100) esimerkillisten tyttöjen lukema kirjallisuus luetellaan osana kirjeeseen sijoitettua huoneen kuvausta. Feodorin, kirjeen kirjoittajan, mielestä Ottilian ja Leonnin käyttämässä huoneessa leijuu kotoisuuden henki ja siellä näkyy merkkejä ”tavallista sivistyneemmästä naispuolisesta geniuksesta”. Yksi näistä merkeistä nuottien ja tussi- ja vesiväripiirustusten lisäksi on kauniisti sidottujen kirjojen pino: Schillerin *Wallenstein*, Wielandin *Oberon*, Marmontelin *Contes Moraux*, Rousseauin *Émile* sekä Goethen *Hermann und Dorothea*. Kaikki teokset ovat alkuperäiskielellä, mikä korostaa näiden sivistyneiden tyttöjen kielitaitoa. Wielandin *Oberonia*, jota Ottilian eno lukee tytöille ääneen, voi lukea Falkmanin romaanin subtekstinä, kuten Pia Forssell on tuonut esiin. Sekä Wielandin että Falkmanin teoksissa rakastavaiset joutuvat käymään läpi koettelemuksia ennen kuin yhteiselämä lopulta voi alkaa. Sama nuoren ja koetellun rakkauden teema toistuu Goethen *Hermann und Dorothea* -eepokses- sa, joka Leonnalla parhaillaan on luettavanaan. (Forssell 2001, 61–63.)

Huoneen kuvaus on otettu mukaan tuottamaan kuvaa ”naisneroista”, jotka huoneessa viettävät aikaa. He lukevat paljon, osaavat kieliä, soittavat ja piir-

tävät. Kuvaus – niin huoneiden, vaatteiden kuin ruokapöydänkin – on Charlotta Falkmanin teoksissaan käyttämä arvottamisen keino, joka paljastaa henkilöhahmoista oleellisia seikkoja. Auli Viikarin (1982, 61) mukaan kuvaukset ovatkin tarinan kannalta merkittävää ainesta, josta lukija rakentaa henkilö-hahmon; ympäristö, ulkoinen olemus tai maisema ovat henkilö-hahmon tekstuaalisia ilmentymiä.

Tapa lukea oli ja on sukupuolittunut, kuten Margareta Björkman (2002, 109, 124) toteaa. Hänen mukaansa naiset olivat 1700–1800-luvun lukijaryhmistä se, joka kaikkein selkeimmin luki huvikseen, vaikkakaan tämä ei tarvittaessa sulkenut pois hyödyksi lukemista. Naiset oppivat hänen mukaansa lyhyen ajan sisällä lukemaan romaaneja nopeaan tahtiin. Kun he näin pääsivät huvilukemisen makuun, heistä samalla tuli todellisia kirjojen suurkuluttajia, mikä merkitsi entisestä intensiivisestä lukutavasta luopumista. Naisista tuli Björkmanin mukaan ensimmäisiä moderneja lukijoita.

Falkmanin teoksissa huvikseen lukeminen, johon Björkman viittaa, ei näyttyädy naislukijan ihanteena. Päinvastoin Falkman asettuu romaanista käydystä keskustelussa maltillisen hyötylukijan kannalle. Hyöty ja huvi, Falkmanin esiin nostama käsitepari, oli juuri se, jonka ympärille lukemisesta käyty keskustelu pitkälle kietoutui. Monet Falkmanin romaaneissa esitetyt ihanteet juontavat valistusajattelusta, jonne johtavat myös romaanin viittaukset Rousseauhon ja Wielandiin. Pia Forssellin (2001, 58) mukaan Falkman osoittautuikin 1700-luvun hengen mukaiseksi moralistiksi yhdistäessään tunteellisuuden ja järkeisuskon. Mutta oikean lukutavan määrittelijänä Falkmania voi pitää tiukempana kuin monia valistusajattelijoita, jotka pyrkivät pikemmin yhdistämään hovin ja hyödyn kuin pitämään ne selkeästi erillään toisistaan. Falkmanin ihanteisiin ajanvietteeksi lukeminen ei kuulu, vaan lukea tulee oppiakseen, kehittääkseen ihmistuntemusta, sydäntä ja sielua.

Huviksi ja hyödyksi lukemisen kategoriat ovat historiallisia, mutta kuten Ikka Mäkinen (1997, 36) toteaa, aivan eri asia luonnollisesti on, miten lukijat todella kokivat lukemisensa tai mihin tarkoitukseen ihmiset tuolloin lukivat. Mielestäni on tärkeä välttää tiukkaa kategorisointia määriteltäessä historiallisesti sitä, miten ihmiset lukivat. Huviksi ja hyödyksi lukemisen ”lokerot” ovat tiettyssä historiallisessa tilanteessa luotuja konstruktioita, joiden toteutumista ihmisten arkipäivässä ei voi millään keinoin todentaa. Useimmiten nämä lukemisen tavat uskoakseni sekoittuivat. Maalaiskansalle, jonka Björkman (2002, 109) melko yksioikoisesti asettaa lasten ja nuorten tavoin hyödykseen lukeneiden ryhmään, saattoi olla silkkaa hupia lukea uskonnollisia tekstejä työnteon lomassa, kun taas porvarisnaiset saattoivat romaaneja lukiessaan myös hakea vastauksia oman elämänsä ongelmiin – lukea hyödykseen. Kyse on mielestäni myös tutkimuksentekoon liittyvästä etiikasta: mahdottomuudesta tunkeutua menneisytyössä eläneiden ihmisten tuntemuksiin, kohteen kunnioittamisesta ja tutkijoita usein vaivaavan yk-

sinkertaistamisen ja lokeroinnin halun välttämisestä tai ainakin tarkasta harkinnasta sen suhteen.

Romaanikeskustelut naiseuden säätelyn keinona

Lukija on ollut Charlotta Falkmanille selvästi tärkeä. Tämä käy ilmi myös hänen kirjeestään J. V. Snellmanille. Itse kirje ei ole säilynyt (Forssell 2001, 65), mutta J. V. Snellman liitti otteen kirjeestä ”esipuheeksi” Falkmanin *Saimassa* julkaistuille kertomuksille:

Det är för medelklassen och medelåldern jag önskade skrifva, yttrande ömsom i form af bref, samtal eller små noveller mina tankar om vissa förhållanden mellan syskon, föräldrar och barn. (Falkman 25.4.1844, ks. Forssell 2001, 50.)

Falkman esittää tässä paitsi teostensa keskeisen tematiikan, sisarusten, vanhempien ja lasten välisten suhteiden pohdinnan, myös kohderyhmän kirjoituksilleen. Hän haluaa kirjoittaa keskiluokkaisille¹⁴, keski-ikäisille lukijoille. Falkman ottaa lukijansa huomioon myös romaaneissaan. Tämä tapahtuu yleensä kohdissa, joissa kertoja astuu esiin me-muodossa – toisinaan jopa otsikon tasolla, kuten ”Läsaren gör, som vi hoppas, en intressant bekantskap” (L 74). Kiinnostavaa on se, että Falkmanin romaanien sisäinen lukija on sukupuoli-tettu. Teksteissä esiintyvät niin muodot *läsare* kuin *läsarinnakin*. Kohdassa, jossa kertoja selvittää päähenkilö Leonnan ajatuksia (hänen rakastettunsa osoittautuu sankariksi), kertoja vetoaa naispuoliseen lukijaan: vain lukijatar voi ymmärtää Leonnan tunteet tuollaisella hetkellä (L 137). Myös kohdassa, jossa päähenkilö Idaa on loukattu syvästi, kertoja osoittaa sanottavansa naislukijalle: jokainen nuori lukijatar voi hänen mukaansa kuvitella, miltä Idasta tuntuu (N 62). Kolmas esimerkki liittyy kuvaukseen. Kun kertoja kuvaa yksityiskohtaisesti joululahjoja, sanottava osoitetaan naislukijalle. Kertoja motivoi joululahjojen tarkan kuvauksen toteamalla, että moinen olisi tarpeetonta, ellei tarkoituksena olisi antaa nuorille lukijattarillemme mahdollisuutta vertailla nykyistä (lukemisajan) ylellisyyttä silloiseen (tapahtuma-ajan) vaatimattomuuteen (L 4). Kahdessa ensimmäisessä esimerkissä naislukijaan vedotaan naishenkilöhahmon tunteiden tulkkina. Kolmannessa esimerkissä taas kertoja kohdistaa sanansa naislukijalle, koska kuvauksen kohde (joululahjat) on feminiiniseksi mielletty ja sen tarkoitus on opettavainen.

¹⁴ Keskiluokan tai -säädyn käsitteillä oli selvästi ohjelmallisempi lataus kuin neutraaleilla, yhtenäisyyttä korostavilla sivistyneistön ja säätyläistön käsitteillä. J. V. Snellman käytti keskiluokkaa myönteisenä, ideologisena ja osan säätyläistöä pois sulkevana käsitteenä pitkälti saksalaisten esikuvien mukaan (ks. Häggman 1994, 25). Onpa tämä Snellmanin kiintymys käsitteeseen saattanut vaikuttaa myös siihen, että Falkmanin kirjeenkakelma on nostettu *Saimassa* esiin.

Toisaalta mieslukijan puoleen romaanissa käännytään, kun lukijalle selitetään Leonnan rakastetun Feodorin lankeemusta toisen naisen viettelyksiin. ”Allekirjoittanut” – tässä kohdassa kertoja ja kirjailija lähenevät toisiaan – sanoo kuulevansa ihmetteleviä kysymyksiä Feodorin lankeemuksesta. Kohta kytkeytyy pohdintaan kirjailijan vastuusta henkilöhahmojen rakentajana. Kertojan mukaan kirjailija on vastuussa kaikista ”näyttämölle tuomistaan henkilöhahmoista”, mutta erityisesti pääroolien esittäjistä, joihin Feodor kuuluu. Hän pyytää ymmärrystä tämän teolle nimenomaan mieslukijalta. Mukana on Falkmanille tyypillinen ironia, kun hän kirjoittaa esittävänsä pienen kysymyksen miespuolisille lukijoille, jotka uteliaisuudesta tai muista syistä kunnioittavat ”tällaista merkityksetöntä teosta huomaavaisuudellaan” (L 182). Kohdassa vedotaan tällä kertaa mieslukijan kokemukseen: ”Finner ni er träffade? Lagg då handen på hjertat och kasta, om ni har mod dertill, första stenen på Feodor. Bättre vore dock, att lik publikanen i templet sucka och säga: ”Gud vare mig syndare nådig!”” (L 184.)

Charlotta Falkmanin romaaneissa käydyillä romaanikeskusteluilla on opettava, sivistävä tehtävä. Naisten lukeminen on jotakin, jota tulee tarkoin valvoa, määritellä ja säädellä. Nuoren naisen tulee lukea hyödykseen eikä huvikseen: lukemisen motiivin tulee olla tietynlainen. Romaanien tulee myös olla sopivia ja tarkoin harkittuja. Samoin lukemiseen käytetyn ajan tulisi pysytellä järjellisissä rajoissa. Ahmia ei saa, kuten *En prestgård i N-d*-romaanin Loviisa tekee. Ja ennen kaikkea, mielikuvitukselle ja turhille tunteille ei saa antaa valtaa. *Leonna*-romaanissa (L 29) todetaan, että mikään ei ole nuorelle tytölle niin vaarallista kuin antaa mielikuvitukselle vapaat ohjukset, koska se muuttuu silloin sairaalloiseksi. Toiminta ja hyvät, opettavaiset kirjat sen sijaan ovat parasta lääkettä. *Nyårsafton*-romaanissa sanotaan sama hieman toisin sanoin: ”lust för arbete och dugliga böcker är det qvinliga hjertats skyddsengel mot många faror” (N 99). Samalla tuotetaan kuvaa naisesta holhokkina, jonka saamia vaikutteita sietää tarkkaan vahtia – ja uskotaan fiktion voimaan.

Vääränlaisen lukemisen mallin tarjoaa *En prestgård i N-d*-romaanin Loviisa. Loviisalle romaanien lukeminen ei tee lainkaan hyvää. Päinvastoin, liiallinen lukeminen saa hänet entisestään unohtamaan aviovaimon ja äidin velvollisuudet ja laiminlyömään miestään. Hän ei kertojan mukaan kestä avioliittoelämän realiteetteja, vaan haluaa kuherruskuukauden jatkuvan ikuisesti. Tilannetta ei suinkaan paranna se, että Loviisa uppoutuu Walterin Scottin romaaneihin, jotka hän niiden ikävyydestä huolimatta, kuten kertoja toteaa, haluaa lukea loppuun (P 82). Loviisa myös ikävystyy, ellei hänellä ole uutta luettavaa, eikä koskaan lue samaa kirjaa kahteen kertaan – tyypillinen romaaninuhri siis. Samoin hän eläytyy fiktion todellisuutta syvemmin. Hän on Flaubertin Emma Bovaryn ja Ahon *Papin tyttären* Ellin kohtalotovereita. Kumpikin heistä saa kirjoista turmiollisia vaikutteita. Emma Bovary ahmii luostarikoulussa romanttisia rakkausromaaneja ja Ellin kehitystä kuvataan

viittaamalla romaani lukemistoihin (Lyytikäinen 1991, 172). Heidän tapaansa Loviisa lukee ”väärin”: ahmii kirjoja ja elää niiden maailmassa. Tämä lukutapa saa todellisen maailman avioelämän realiteetteineen tuntumaan raskaalta velvollisuudelta.

Falkmanin teosten tiukka naislukijuuden määrittely – lue tiettyjä romaaneja, tietyllä tavalla, tiettyinä aikana – kertoo jostakin syvemmästä kuin halusta määritellä vain naisten *lukutapaa*. Se kertoo halusta määritellä *naiseutta*, jota romaanien lukemisen uskotaan vievän joko hyvään tai huonoon suuntaan. Yksi lukemisen kyseenalaisista ulottuvuuksista on erityisesti naislukijan siihen käytämä aika. Romanssien lukemista tutkineen Janice Radwayn (1987, 211–213) mukaan lukemisessa on kyse naisten oman ajan ja tilan haltuunotosta. Lukevilla naiset voivat hetkeksi kieltäytyä patriarkaatin heille määrittämästä muiden hyväksi elämisen roolista ja omistautua omalle nautinnolleen. Lukeminen tuo heille mahdollisuuden keskittyä itseensä ja luoda oman, yksityisen tilansa, oman Minervan temppekinsä, jossa ei kaivata ulkopuolisia.

Radwayn tutkimus perustuu haastatteluaineistoihin ja koskee nykylukijoita, mutta ajatuksen oman tilan haltuunotosta ja sen vaaroista voi ulottaa koskemaan myös 1800-luvun naislukijoita. Naiset ja lukeminen alettiin 1800-luvun myötä yhä useammin liittää yhteen, mikä käy ilmi myös ajan maalaus-taiteesta, jossa lukeva nainen oli suosittu aihe. Samoin vuosisadan loppua kohti mentäessä lukeva nainen tai perhe oli toistuva aihe monien kuvalehtien kansilehdessä (Lappalainen 2000, 142). Lukevaan naiseen liittyi kuitenkin myös ristiriitaisia mielikuvia siinä missä kirjoittavaan naiseenkin. Mihän on kummassakin tapauksessa hävinnyt muiden hyväksi toimiva kodin enkeli? Mitä tuossa omassa tilassa voi tapahtua ja mistä lukemiseen käytetty aika on poissa? Mitä tapahtuu Lucyn Minervan temppeleissä, jossa häntä ei saa häiritä? Lukijoiden haastatteluja ei ole käytettävissä, mutta representaatiot puhukoot puolestaan. Romaanit ovat kelvottoman kasvatuksen ohella yksi syy siihen, että *En Prestgård i N-d* -romaanin Loviisa unohtaa vaimon ja äidin velvollisuutensa. Kun hänen pappismiehensä opinnoista ja kirjallisista töistään uupuneena hakee lohtua vaimoltaan, hän löytää tämän soittamasta tai lukemasta Walter Scottia. Koti ei tällöin ole työssään raataneelle miehelle se rauhan satama ja turvapaikka, joka sen 1800-luvun porvarillisen ideologian mukaisesti olisi pitänyt olla, eikä nainen täytä tehtävänsä kodin hengen luojana ja miehensä tukijana.

Naislukijuuden määrittely kertoo myös uskosta representaatioiden voimaan: mitä seuraa, jos naiset lukevat ”vääränlaista” kirjallisuutta, kuten von Knorringin romaania, jossa avioliitto kyseenalaistuu? Representaatioilla on merkitystä niin kulttuuriselle naiskuvalle (millaisena naiset nähdään) kuin naisten omakuvallekin (millaisina naiset näkevät itsensä), kuten Anu Koivunen (1995, 25) toteaa. Mikäli romaani on arveluttava tai sen naishahmot käyttäytyvät ”väärin” (eli vallitsevan naiskuvan vastaisesti), kirjat myös opettavat

nuoria naislukijoitaan väärin. Ne saattavat muokata kansallispoliittista kuvaa naisesta äitinä ja vaimona ei-toivottuun suuntaan. Tällainen ”väärä” naisen representaatio on uhka paitsi vallitsevalle kulttuuriselle naiskuvalle myös naislukijoiden omakuvalle, mikäli lukija alkaa sisäistää ja omassa elämässään toteuttaa näitä representaatioita, sulauttaa niitä osaksi elämäänsä. Teresa de Lauretksen (1987, 12–13; 18) mukaan niin kirjallisuus kuin elokuvakin toimivat sukupuoliteknologioina, jotka representoivissaan tuottavat sukupuolta. Sukupuoliteknologioilla on hänen mukaansa valta kontrolloida sosiaalisia merkityksiä ja näin tuottaa, tukea ja juurruttaa sukupuolen representaatioita. Hän korostaa myös sitä, miten yksilöt *sulauttavat* representaatiot itseensä esim. kirjaa lukemalla tai elokuvaa katsomalla. Kun yksilö hyväksyy representaation (kuten sukupuolen) omaksi representaatiokseen, siitä tulee hänelle myös todellinen.

Lukijan omakuvan muotoutuminen representaatioita ”nielaisemalla” oli 1800-luvun didaktisessa lukukulttuurissa myös päämäärä. Kirjallisuuden tuli opettaa, joten sen tuli opettaa myös naisen elämän malleja. Naisille suunnatuilla opaskirjasilla ja romaaneilla olikin romaanin alkuvaiheissa suora kytkös. Nancy Armstrongin (1987, 96–97) mukaan esimerkiksi Samuel Richardsonin romaanien taustalla vaikuttivat juuri naisille suunnatut opaskirjat, joiden sisältöä hän alkoi muokata fiktion muotoon. Gunlög Kolbe pohtii teoksessaan *Om Konsten att Konstruera en Kvinna* kahta 1800-luvun suosikkilajia, naisille suunnattuja opaskirjoja ja romaania, jotka vuorovaikutuksessa toistensa kanssa toimivat roolimalleina naisille modernisoituvassa yhteiskunnassa. Kolben mukaan 1700-luvulla räjähdysmäiseen suosioon nousseilla opaskirjasilla oli yksi päämäärä: saada lukeva nainen toivomaan, että hän olisi juuri samanlainen kuin kirjan nainen – toisin sanoen saada lukija nielaisemaan representaatio omakseen. Kolben mukaan kysymys naisille sopivasta kirjallisuudesta näytteli keskeistä roolia täydennysajattelun, naisen ja miehen synnynnäiseen erilaisuuteen pohjaavan sukupuolijärjestelmän, muotoutumisessa. Täydennysajattelulle antoi voimakkaan ilmaisuuden Rousseau teoksessaan *Émile, ou de l'éducation* (1762), joka kuuluu myös *Leonna*-romaanin sankarittarien lukemistoon. Teoksessaan Rousseau toi esiin käsityksensä sukupuolten erilaisuudesta, miehen synnynnäisestä aktiivisuudesta ja naisen passiivisuudesta, ajattelun, jonka vakiinnuttamisessa romaanit ja opaskirjat ovat merkittävässä roolissa. (Kolbe 2001, 14–20.)

Naisille suunnatuissa opaskirjoissa ja romaaneissa naiskuvan tuottajina on yksi oleellinen ero. On vaikea kuvitella opaskirjaa, jossa neuvottaisiin naisia unohtamaan roolinsa äitinä ja vaimona tai tuotettaisiin tästä ihanteesta poikkeavaa naiskuvaa. Se olisi ristiriidassa lajin, opaskirjojen, pedagogisten tavoitteiden kanssa. Kolben (2001, 42) mukaan opaskirjoissa tuotettu naiskuva onkin yksiselitteinen: hellä ja lempeä äiti, vaimo ja kasvattaja, osa täydennysajatteluun perustuvaa maailmankuvaa, jota opaskirjoissa tuotetaan ja

joka lukijan toivotaan omaksuvan. Romaanit ja opaskirjat ovat saman ajan ja ajattelutavan tuotoksia, mutta eri kirjalliset lajit. Romaani lajina mahdollistaa myös ihanteesta poikkeavan naiskuvan luomisen. Se on kuriton laji, jossa myös vaihtoehtoiset naiskuvat, toiset mahdollisuudet, voivat saada jalansijaa. Näin tapahtuu Marie Linderin romaanissa *En qvinna af vår tid* (1867), jossa naisen lukeminen toimii keskeisenä motiivina hahmoteltaessa uudenlaista aikamme naista.

Lucy ja tietojen kaaos

Esimerkin siitä, mitä seuraa, jos nainen ei luekaan valvotusti vaan ahmii tiedonjanossaan kaiken käsiin saamansa kirjallisuuden, tarjoaa Marie Linderin romaanin *En qvinna af vår tid* (1867) päähenkilö Lucy, jonka ajattelussa ja toiminnassa näkyy vahvasti hänen lukemansa kirjallisuuden vaikutus. Linderin romaanissa lukemismotiivi ei toimi samassa opettavassa funktiossa kuin edellä Charlotta Falkmanin teoksissa, joista kaksi varhaisinta ilmestyi parikymmentä vuotta ennen *En qvinna af vår tid* -romaania. Keskustelun painopiste on siirtynyt lukemisen sopivuudesta ja hyödyllisyydestä toisaalle. Lukeminen on Linderin romaanissa älyllisen janon tyydyttämistä, tiedonhankintaa, joka naisen ja miehen kohdalla tapahtuu kovin erilaisissa oloissa ja johtaa erilaisiin käytännön tuloksiin.

Lukeminen on ”sinisukka” Lucyn kuvauksessa mukana alusta asti. Kun hänet ensimmäisen kerran seuraneiti Maryn silmin esitellään lukijalle, hän istuu laivan kannella kirjaan syventyneenä. Omin päin luetut kirjat ovat keskeisin osa Lucyn sivistystä, sillä Lucyn isä ei halua lähettää häntä pensioonatiin eikä myöskään ottaa taloon kotiopettajatarta. Mutta, kuten kertoja toteaa, Lucy on epätavallisen älykäs lapsi, jolla on palava halu oppia ja joka lähes ”nielaisee” kaikki käsiin saamansa kirjat. Näiden kirjojen määrä ei ole vähäinen, sillä Abbey Hallissa, Lucyn kotilinnassa Englannissa, on kertojan mukaan epätavallisen runsas kirjasto. Lucyn kielitaito kuvataan mittavaksi. Äidinkielensä englannin lisäksi hän osaa ranskaa, saksaa ja italiaa; latinaa ja kreikkaakin hän on opiskellut ”itseään huvittaakseen” (Q 64).¹⁵

Olennaista Lucyn lukemisessa on se, että hän ahmii – ”nielaisee” – kirjoja kenenkään vahtimatta ja kehittyä näin kertojan mukaan aivan omaan suuntaansa. Hänen lukutapansa ja sen huolellinen kuvaus poikkeaa suuresti Falkmanin teoksissa ihanteeksi kohotetusta harkitusta hyötylukemisesta. Mitkä ovat

¹⁵ Marie Linder, syntyyään Musin-Puškin, oli maailmaa kiertänyt kosmopoliitti, Aurora Karamzinin sisarentytär ja orvoksi jäätyään ”Maman Auroran” kasvatti. Hän osasi useita kieliä, liikkui kirjallisissa piireissä ja kuului useisiin yhdistyksiin, kuten Suomen Taiteilijaseuraan. (Lehto 1986, 87, 133–134.) Linderistä ks. myös Manninen 1989, 140–146; Launis 2001, 107–136.

tämän seuraukset hänen luonteensa kehittymiselle, päätelmä, johon romaanin me-kertoja pitkäköhköllä Lucyn hankkiman sivistyksen kuvauksella tähtää? Kertojan mukaan seurauksena Lucyn lukemasta sekalaisesta kirjallisuudesta on ymmärryksen lisääntyminen mutta toisaalta ”todellinen tietojen kaaos”. Hänen periaatteensa ovat sekoius vanhoja pakanallisia ja kristillisiä oppeja ja hänen luonteessaan yhdistyy antiikin stoalaisuus kristilliseen lempeyteen. Hänen tavoitteenaan on myös ottaa kaikesta selvää eikä ottaa annettuna mitään.

Lukemisella on vielä yksi tulos. Lucy on imenyt itseensä vapauden ja riippumattomuuden ideat. Hän ei voi ymmärtää eikä edes mahdollisuutena ajatella yksilön kohdistuvaa pakkoa. Hän pitää ihmisiä tasa-arvoisina kaiken muun paitsi ymmärryksen kehittymisen suhteen. Lukemisen ja sen vaikutuksen kautta on päädytty romaanin kontekstiin, liberalismiin, jota Kaarlo Bergbom teosta arvostellessaan väitti ”nerollisen naisen emancipationin” tavoin ulkomailla jo vanhentuneeksi aatteeksi (Bergbom 1868). Suomeen liberalistiset aatteet – korkeimpina tasa-arvo ja yksilön vapaus – rantautuivat vallankumousvuoden 1848 kantamina. Vapaamieliset aatteet levisivät laajemmalle varsinaisen radikaalin, ateistisen liberalismiin rajoituksessa suppeaan akateemiseen piiriin. (Juva 1964, 118–121.)

Lucyn hankkima sivistys ei kuitenkaan auta häntä saavuttamaan päämääränsä, joka on ihmiskunnan hyväksi toimiminen. Ei, vaikka tietomäärä yhdistyy, kuten kertoja toteaa, itsenäiseen luonteeseen, vahvaan tahtoon, energiaan ja taitoihin. Juuri tämä on Lucyn tragedia. Syynä on hänen saamansa kasvatus (Lucyn tapauksessa lukeminen), joka on suonut hänelle koko joukon tietoja ilman yhtenäisyyttä ja ilman selkeää suuntaa. Kirjallisuus toisaalta kehittää hänen ajatteluaan ja opettaa älyllisyyttä, pohdiskelua ja kriittisyyttä – jotka eivät todellakaan olleet ajan naissivistyksen päämääriä vaan pikemminkin yliopistossa opiskelevien miesten opillisia ihanteita – ja toisaalta tekee hänen ajattelunsa päämäärättömäksi ja sekavaksi. Se on tietoa vailla suuntaa:

Liksom för alla, som hafva ett sjelfständigt lynne, en stark vilja, energi och kuns-kaper, var oförmågan att utträtta någonting nyttigt för menskligheten, i hvilken form denna nytta än skulle hafva uppenbarat sig, för Lucy en verklig plåga, ty hon ansåg sig förnedrad deraf, då hon inom sig kände de krafter som skulle erfordras dertill; men hennes olycka var, att den uppfostran hon fått gifvit henne en mängd kuns-kaper utan sammanhang; de hade icke ledts i någon viss riktning -- (Q 65).¹⁶

¹⁶ Lucyn ahdistuksessa kuuluu vahvasti kirjailijan kokemus. Naimisiin mentyään ja suomalaisiin oloihin tultuaan Marie Linder arvosteli ankarasti samaansa pinnallista kasvatusta, johon kuului mm. taito kirjoittaa kirjeitä, koroompelusten tekeminen, aatelissukujen genealogian tuntemus ja sulava seurapiirikäytös. Linderin mukaan kasvatus ei autanut häntä ymmärtämään yhteiskunnallisia ilmiöitä eikä tulemaan hyödylliseksi kansalaiseksi. (Lehto 1986, 52.)

Lucyn pyrkimykset ottaa tietämyksensä käyttöön törmäävät siihen tosi-seikkaan, että hän on romaanin nimen mukaisesti aikansa nainen. Kunnan koulutusmahdollisuudet ja käytännön mahdollisuudet toimia ihmiskunnan hyväksi puuttuvat. Vain unelmissaan Lucy voi unohtaa ne olosuhteet, ”jotka sitovat ihmisen kuin orjan konventionaalisiin lakeihin”, valita itselleen ammatin ja kuvitella toimivansa siinä. Kuvitelma on kuitenkin hetkessä poissa – ja Lucy on jälleen nainen (Q 175). Esteenä pyrkimysten tiellä on hänen sukupuolensa yhdistyneenä kasvatukseen – asema, joka seuraavassa lainauksessa vertautuu vankeuteen:

Man ser andra arbeta och göra sig nyttiga, man sträfvar sjelf till samma mål, men till hvad man än söker använda sina krafter, kännes *fångens tunga kledjar* fasthålla en vid den pelare, ifrån hvilken man ej kan aflägsna sig mer än vissa, afmätta steg – pelaren det är samhällets anspråk på kvinnan – kedjan, den uppfostran detta samma samhälle bestämt för henne. (Q 182, kurs. KL.)

Lucyn omaksumilla opeilla on seurauksia romaanin rakenteelle, erityisesti sen loppuratkaisulle. Liberalistisen aatteet tasa-arvosta ja inhimillisen pakon välttämisestä eivät sovi yhteen avioliiton kanssa, jota Lucyille lopussa tarjotaan. Ne tekevät ymmärrettäväksi aikalaisarvosteluissa kritisoidun lopun, jossa Lucy jää miettimään, valitako kauan kaivattu vapaus vai rakkauteen pohjaava avioliitto. Lucy näkee avioliittoon sisältyvän epätasa-arvon, sen naiselle ja miehelle tarjoamat erilaiset positiot. Avioliitto on Lucyille hänen pelkäämänsä pakko, koska se olettaa naisen – toisin kuin miehen – jättävän kaiken muun kuin kotielämän. Lucy toteaa jo aiemmin, miten hän ei tunne yhtään miestä, jonka puolesta olisi valmis uhraamaan vapautensa. Avoimeksi jäävässä lopussa on kyse Lucyn mahdottomuudesta ratkaista avioliiton ja vapauden välinen ristiriita, joka 1860-luvun Suomessa ei ollut helposti ratkaistavissa. Lucyn viimeiseksi repliikiksi jää pelon ilmaus ”O, jag ville det, men jag fruktar...” (Q 269, vrt. Manninen 1989, 144; Forssell 1999, 451.)

Lopuksi

Lukevien naisten representaatioilla ja romaanikeskusteluilla on keskeinen merkitys tutkimuskohteena olevissa romaaneissa. Samalla naiskirjailijat ottavat näiden motiivien kautta osaa ajan romaanikeskusteluun, joka lehdistössä oli miesten hallussa. Romaanikeskustelut ja intertekstuaaliset viittaukset kirjailijoihin tai romaaneihin kertovat myös siitä laajasta kirjallisesta kontekstista – Goethesta ja Wielandista Bremeriin – jossa romaaneissa liikutaan.

Charlotta Falkmanin romaaneissa *En prestgård i N-d* (1847), *Nyårsafton* (1848) ja *Leonna* (1854) romaanikeskusteluilla on sivistyksellinen funktio:

niiden avulla määritellään nuorelle porvaristytölle sopivaa luettavaa. Nuori naislukija on ankaran säätelyn alaisena. Romaanien tulee olla oikeanlaisia (sopivia), niitä tulee lukea oikea määrä (ei saa ahmia), tulee lukea oikeaan aikaan (pitää hoitaa kodin velvollisuudet) ja motivaation tulee olla oikea (hyödyksi, ei huviksi). Porvaristytöt ja -naiset olivat paitsi se ryhmä, joka luki paljon, myös se ryhmä, jota lukijoina piti erityisesti tarkkailla ja valvoa. Lukeminen näyttäytyykin aineistoni romaaneissa hyvin sukupuolitettuna toimintana.

Naislukijuuden säätelyn taustalla on usko representaatioiden ja fiktion voimaan, kuvien valtaan. Miksi romaaneja muuten olisikaan niin pelätty? Vääränlaiseksi määritelty luettava on uhka paitsi vallitsevalle kulttuuriselle naiskuvalle myös naislukijoiden omakuvalle. Mitä tapahtuu, jos lukija alkaa sisäistää ja omassa elämässään toteuttaa ”väärää” representaatioita, jollaisena voi toimia vaikkapa avioliiton kyseenalaistava naispäähenkilö? Mitä tapahtuu, jos lukija alkaa sulauttaa niitä osaksi elämäänsä ja toimintaansa? Mitä tapahtuu, jos nainen lukee ahneesti ja valvomatta?

Esimerkin tästä tarjoaa Marie Linderin romaanin *En qvinna af vår tid* (1867) päähenkilö Lucy Suffridge. Linderin romaanissa lukeminen ei toimi enää samassa didaktisessa tehtävässä kuin Charlotta Falkmanin romaaneissa, vaan se on älyllisen janon tyydyttämistä, tiedonhankintaa, joka naisen ja miehen kohdalla johtaa kovin erilaisiin lopputuloksiin. Seurauksena kaikesta Lucyn lukemasta kirjallisuudesta on kertojan mukaan kunnan koulutusmahdollisuuksien puuttuessa tietojen kaaos. Lucyn ominpäin hankkima laaja sivistys ei auta häntä saavuttamaan päämääräänsä, ihmiskunnan hyväksi toimimista, koska Lucy on romaanin nimen mukaisesti ”aikansa nainen”.

Lucyn lukemisella on kuitenkin muitakin seurauksia kuin tietojen kaaos. Hän oppii näkemään naisten alistetun aseman ja epätasa-arvon naisten ja miesten välillä, mikä hänen kohdallaan johtaa muun muassa rakkausavioliiton kyseenalaistamiseen. Naisen aseman katkera kritiikki, naisen vertaaminen orjaan ja vankiin ja naisten kelvottomien opinmahdollisuuksien esiin nostaminen tekevät Marie Linderistä yhden maamme varhaisimmista naisasianaisista.¹⁷ Romaanin yhteiskunnallisista päämääristä kertoo myös esipuhe, joka kustantajan kehotuksesta jätettiin tosin pois. Esipuheen mukaan romaani on tarkoitettu ensimmäiseksi osaksi sarjaan tutkielmia naisen asemasta yhteiskunnassa. (Lehto 1986, 263.) Näkeminen edeltää toimintaa: Linderin romaani on osa alkavaa naisliikehdintää, yksi linkki siinä ketjussa, joka johtaa kohti 1800-luvun lopun järjestäytynyttä naisliikettä.

¹⁷ Linder toimi myös muiden aikansa yhteiskunnallisesti valvutuneiden naisten tavoin Helsingin Rouvasväenyhdistyksessä, jonka riveissä mm. Adelaïde Ehrnrooth aloitti julkisen toimintansa (Lehto 1986, 134)

LÄHTEET

Tutkimuskohteet

- M = CARSTENS, FREDRIKA WILHELMINA 1840: *Murgrönan. Finskt original*. Helsingfors: G. O. Wasenius.
- P = FALKMAN, CHARLOTTA 1847: *En prestgård i N-d, af en finsk medborgarinna*. Wiborg: Johanna Sederwall et Son.
- N = FALKMAN, CHARLOTTA 1848: *Nyårsafton*. Wiborg: J. Cederwall et Son. A. F. Cederwallers förlag.
- F = RANDELIN, WENDLA 1848: *Den Fallna, berättelse af Wendela*. Aura II. Åbo: J.C. Frenckell & son. J.W. Lilljas förlag. Suom. Kati Launis 1999, *Elisabet*. Helsinki–Juva: WSOY.
- L = FALKMAN, CHARLOTTA 1854: *Leonna, en skildring ur lifvet*. Original. Åbo: J.W. Lillja & co.
- Q = LINDER, MARIE 1867: *En qvinna af vår tid. Karaktersteckning af Stella*. Helsingfors: Theodor Sederholms boktryckeri.

Muut lähteet

- ALANKO, OUTI 2001: Lukijasta lukemiseen, tulkinnasta elämykseen: lukijan käsite kirjallisuudentutkimuksessa. *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Toim. OUTI ALANKO ja TIINA KÄKELÄ-PUUMALA. Helsinki: SKS.
- ARMSTRONG, NANCY 1987: *Desire and Domestic Fiction. A Political History of the Novel*. New York–Oxford: Oxford University Press.
- ARPING, ÅSA 2001: ”Främst bland alla författande Damer”. Bremer, kritiken och familjeromans uppgång och fall. *Mig törstar! Studier i Fredrika Bremers spår*. Red. Av ÅSA ARPING och BIRGITTA AHLMO-NILSSON. Hedemora: Gidlunds.
- BERGBOM, KAARLO 1868: En qvinna af vår tid. Karaktersteckning af Stella. *Kirjallinen Kuukauslehti* 1/1868.
- BJÖRKMAN, MARGARETA 2002: Läsning för nytta och nöje. Något om gamla och nya läsvanor. *Historiska och litteraturhistoriska studier* 77. Red. av PIA FORSSELL och JOHN STRÖMBERG. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- CASTRÉN, PAAVO – PIETILÄ-CASTRÉN, LEENA 2000: *Antiikin käsikirja*. Helsinki: Otava.
- DE LAURETIS, TERESA 1987: *Technologies of Gender. Essays on Theory, Film and Fiction*. Bloomington: Indiana University Press.
- FALKMAN, CHARLOTTA 31.5.1841: Brev till J. L. Runeberg. Svenska litteratursällskapet i Finland, Allmänna arkivet (Falkman IV. IV. 23).
- FORSELL, PIA 1999: Inom kvinnorens gränser. *Finlands svenska litteraturhistoria. Första delen: Åren 1400–1900*. Utg. av JOHAN WREDE. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland – Stockholm: Bokförlaget Atlantis.
- 2001: Charlotta Falkman. Unohdetun kirjailijan kertomuksia hyveestä, sivistyksestä ja toimeentulon vaikeudesta. Suom. KATI LAUNIS. *Lähikuvassa nainen. Näköaloja 1800-luvun kirjalliseen kulttuuriin*. Toim. PÄIVI LAPPALAINEN, HEIDI GRÖNSTRAND ja KATI LAUNIS. Helsinki: SKS.
- GRÖNSTRAND, HEIDI 2000: Puheenaiheena perhe. Melodraama yhteiskunnallisen keskustelun välineenä naisten kirjoittamissa romaaneissa 1840-luvun Suomessa. *Naistutkimus* 3/2000. Suomen Naistutkimuksen Seura.
- 2001: Murgrönan – kärsimyksen kuvaus vai selviytymistarina? Kirjromaani naisten lajina. *Lähikuvassa nainen. Näköaloja 1800-luvun kirjalliseen kulttuuriin*. Toim. PÄIVI LAPPALAINEN, HEIDI GRÖNSTRAND ja KATI LAUNIS. Helsinki: SKS.
- HALL, STUART 1997: The Work of Representation. *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*. Ed. by STUART HALL. London: Sage Publications.
- HATAVARA, MARI 2001: Kirjallisuuskritiikin suhtautuminen naisiin romaani kirjailijoina 1800-luvun puolivälin Suomessa ja Ruotsissa. *Lähikuvassa nainen. Näköaloja 1800-luvun kirjalliseen kulttuuriin*. Toim. PÄIVI LAPPALAINEN, HEIDI GRÖNSTRAND ja KATI LAUNIS. Helsinki: SKS.

- HYPÉN, TARJA-LIISA 2000: Suomen kirjallisuuden historia uuteen uskoon. *Sananjalka* 42. Turku.
- HÄGGMAN, KAI 1994: *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Historiallisia tutkimuksia 179. Helsinki: Suomen Historiallinen seura.
- IHONEN, MARKKU 1999: Keskustelu romaanista 1800-luvun puolivälissä. *Suomen kirjallisuushistoria I. Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin*. Toim. YRJÖ VARPIO ja LIISI HUHTALA. Helsinki: SKS.
- JUVA, MIKKO 1964: Romantiikasta liberalismiin. *Suomen kirjallisuus III. Turun romantikoista Aleksis Kiveen*. Toim. LAURI VILJANEN. Helsinki: SKS ja Otava.
- KOIVUNEN, ANU 1995: *Isänmaan moninaiset äidinkasvot. Sotavuosien suomalainen naisten elokuva sukupuoliteknologiana*. Turku: Suomen elokuvatutkimuksen seura.
- KOLBE, GUNLÖG 2001: *Om Konstnär att Konstruera en Kvinna. Retoriska strategier i 1800-talets rådgivare och i Marie Sophie Schwartz' romaner*. Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet nr 42.
- LAPPALAINEN, PÄIVI 2000: *Koti, kansa ja maailman tahravaa lika. Näkökulmia 1880- ja 1890-luvun kirjallisuuteen*. Helsinki: SKS.
- LAUNIS, KATI 2001: Vapaa kuin leijona metsässä? Aikansa nainen Marie Linderin romaanissa *En qvinna af vår tid*. *Lähikuvassa nainen. Näköaloja 1800-luvun kirjalliseen kulttuuriin*. Toim. PÄIVI LAPPALAINEN, HEIDI GRÖNSTRAND ja KATI LAUNIS. Helsinki: SKS.
- LEHTO, KATRI 1986: *Kytäjän kreivitär. Marie Linderin elämä*. Helsinki: Otava.
- LYYTIKÄINEN, PIRJO 1991: Palimpsestit ja kynnystekstit. Tekstien välisiä suhteita Gérard Genetten mukaan ja Ahon *Papin rouvan* intertekstuaalisuus. *Intertekstuaalisuus. Suuntia ja sovelluksia*. Toim. AULI VIKARI. Helsinki: SKS.
- MANNINEN, KIRSTI 1989: Aikamme nainen Marie Linder. ”*Sain roolin johon en mahdu*”. *Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja*. Toim. MARIA-LIISA NEVALA. Helsinki: Otava.
- MÄKINEN, ILKKA 1997: ”*Nödvändighet af Laina Kirjasto*”: *Modernin lukuhalun tulo Suomeen ja lukemisen instituutiot*. Helsinki: SKS.
- 1999: Lukemisen vallankumous. *Suomen kirjallisuushistoria 1. Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin*. Toim. YRJÖ VARPIO ja LIISI HUHTALA. Helsinki: SKS.
- NORRBACK, MÄRTHA 1999: *Läsning för kvinnor. Finlands svenska litteraturhistoria. Första delen: Åren 1400–1900*. Utgiven av JOHAN WREDE. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland – Stockholm: Bokförlaget Atlantis.
- RADWAY, JANICE 1987/1984: *Reading the Romance. Women, Patriarchy, and Popular Literature*. London–New York: Verso.
- RUNEBERG, FREDRIKA 1982/1861: *Piirroksia ja unelmia*. Suom. TYYNI TUULIO. Helsinki: WSOY.
- VIKARI, AULI 1982: Ancilla narrationis vai kutsumaton haltiatar? Kuvauksen poetiikkaa. *Toiseuden politiikat. Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja* 47. Toim. PIRJO AHOKAS ja LEA ROJOLA. Helsinki: SKS.

KATI LAUNIS: *In Minerva's Temple. Women and reading in the novels written by women from the 1840s to the 1860s*

The article discusses the relationship between women and reading in the novels written by women in Finland from the 1840s to the 1860s. The novels examined here are: Charlotta Falkman: *En Prestgård i N-d* (1847), *Nyårsafton* (1848) and *Leonna* (1854) and Marie Linder: *En qvinna af vår tid* (1867). In these novels the image of the reading woman is repeated. The novels also eagerly took part in the heated debate on novels, which was dominated by men those days.

According to Charlotta Falkman novels have a didactic function. They are used to define proper reading for a young, bourgeois girl. What kind of novels should she read and why? How should she read? The young female reader is, in Charlotta Falkman's works, under strict control. She is supposed to read suitable novels, but not too many. The reason for her reading should be the right one: benefit, not entertainment. Behind this control is a strong belief in the power of representation and fiction, the power of images. The wrong kind of novels are a threat both to the cultural image of women and to the self-image of women readers. What happens if a reader begins to absorb "wrong" kind of images?

An example of this is the heroine in Marie Linder's novel *En qvinna af vår tid* (1867), Lucy Suffridge. In Linder's novel reading does not have the same didactic function as in Charlotta Falkman's novels. Lucy's reading is a way of showing the limited role of women and inequality between the sexes, which leads Lucy even to criticize the romantic marriage, the ideal of her own time. Because of the bitter critique of the education and status of women Marie Linder's novel can be read as part of a new way of thinking which led to the women's rights movement at the end of the 19th century.